

oftewel metafysische¹⁾ beginselen van het kenvermogen.

Hieraan herkent men den Franschman, wiens geest aangelegd is op de beelding en verbeelding.

De strijd tusschen deze beide scholen typeert de ontwikkelingsgeschiedenis der wijsbegeerte in de eerste twee eeuwen.

Als twee partijen, die met elkaar een langdurig en slepend proces voeren, zonder dat een bevoegd rechter in staat is een beslissende uitspraak te doen, blijven deze antithetische richtingen om den voorrang strijden.

Maar eindelijk komt de groote rechter, die bevoegd is het beslissend oordeel te spreken, omdat hij door het gezag van zijn genie en van zijn prestatie verre boven al zijn voorgangers uitsteekt.

Zijn naam is: Immanuel Kant (1724—1804).

Wanneer men dezen naam uitspreekt, behoeft men zich niet te vermoeden met versierende toevoegselen, want hij een zoo groot en universeel filosoof maakt elk adjectief den indruk van een ondoelmatige begrenzing.

Toen wij het hadden over Descartes, stelden wij hem vóór als een baanbreker, een soort Luther van de wijsgeerige reformatie, maar, tot Kant genaderd, zien wij weer hoe betrekkelijk alle grootheid en betekenis is óók in de wereld der wijsbegeerte.

Ten opzichte van Kant zijn hervormers als Descartes niet meer dan voorlopers, bergplateaus in het Alpenland, waarnaar men de trotsche hoogte van het boven alle toppen uitstekende Alpegevaarte eerst recht aanschouwelijk afmeten kan.

In Kant concentreert zich de nieuwe wijsbegeerte als in een eindpunt, dat tevens hoogtepunt, middelpunt en uitgangspunt is.

Spinoza oefent nog invloed tot in onze eeuw door zijn gansch eigenaardige denkmystiek, die meer religieus dan wijsgeerig is, maar met de verschijning van Kant heeft Descartes feitelijk geheel afgedaan.

En de vele groote denkworstelaars, die op Kant gevolgd zijn, ondergaan allen den invloed van zijn genie, hetzij zij hem bestrijden of volgen.

Wij mogen ons niet onttrekken aan de taak, een antwoord te zoeken op de vraag: Wat heeft Kant voor de wijsbegeerte gedaan, — wat heeft hij van haar genaat?

One doel is immers: te weten te komen wat eigenlijk wijsbegeerte is!

Welnu, dan moeten wij op aandacht gaan bij den eenzamen kluisenaar van Koningsbergen (de woonplaats van Kant, die hij gedurende zijn geheele leven niet verlaten heeft!) — een profetische naam, want deze wijze was de Koning der bergen. Maar nu zijn we toch genoodzaakt een omgrenzing te maken.

Hoe algemeen ook de betekenis van Kant geweest is voor de ontwikkeling der wijsbegeerte, — we moeten toch één terrein afzonderen, waar hij bepaald den schepter heeft gehanteerd, namelijk de z.g. „Erkenntnisstheorie, of kenleer.

In het uitspinnen van een alomvattende wereldbeschouwing, waarin niet alleen het verstand, maar ook het hart van den wijsgeer de rust der evenwichtigheid kan vinden, is Spinoza groot.

In het componeeren van een stelsel, dat als „Erzatz“ kan dienen (natuurlijk in schamelijke betrekkelijkheid) voor de wijsheid, die van boven is, staat Kant in de schaduw van Hegel.

Maar in de kenleer, die het meest karakteristieke en het moeilijkst beoefenbare vak der wijsbegeerte is, staat Kant eenig en onovertroffen.

Laat ons trachten deze kern-kwestie in Kant's wijsbegeerte naar voren te brengen.

In den tijd van haar onmondigheid was de hoofdvraag van de wijsbegeerte: Wat is de wereld? Hoe bestaat zij? Hoe is zij mogelijk?

Kant stelde als de meest principiële van alle vragen: Hoe is het feit van de kennis (en ervaring) van de wereld mogelijk?

Niet het voorwerp, maar het subject, het instrument, het apparaat, van het onderzoek moet het eerst onderzocht!

De wijsgeeren vóór Kant gingen uit van het (dogmatisch) geloof in de geschiktheid en betrouwbaarheid van het denkorgaan. Zij onderzochten niet de wetten, en voorwaarden, en functies, van het wonderbaarlijk gecompliceerd menschelijk verstand.

Kant maakte zich op tot de, schijnbaar onmogelijke, taak met zijn verstand de innerlijke structuur en werking van het denkvermogen, als middel tot verovering van de kennis, aan een kritisch onderzoek te onderwerpen.

In onderscheiding van alle voorafgaande stelsels van wijsbegeerte, draagt dus Kant's filosofie een kritisch karakter.

Zijn baanbrekend hoofdwerk heeft tot thema het kritisch onderzoek van het pure verstand, dat is het verstand, niet naar zijn inhoud, maar alleen als instrument beschouwd.

In het Duitsch heet dit boek, kort maar treffend: Kritik der reinen Vernunft.

¹⁾ Ik neem hier het woord „metafysisch“ niet naar zijn omgeng, maar naar zijn gangbare betekenis.

²⁾ Wij kunnen het woord „Vernunft“ zoowel vertalen door „rede“ als „verstand“. Op de fijne onderscheiding kunnen wij hier niet ingaan.

En tot welk resultaat kwam deze moedige ontdekkingsreiziger in de geheimzinnige, onontgonnen, gebieden der menschelijke rede?

Dat de mensch, in naïf vertrouwen op de geloofwaardigheid van zijn verstand²⁾, tot dusver in een waan geleefd had, en de wereld niet is gelijk hij haar dacht, maar in zekeren zin een product is van zijn eigen denken.

Kant heeft zichzelf, met het oog op deze ontdekking, den Copernicus der wijsbegeerte genoemd.

Deze vergelijking is een verklaring.

In de oude wereld heerschte de z.g. Ptolemaïsche voorstelling, dat de aarde vaststaat als het middelpunt van het heelal, en dus zon, maan en sterren om haar heen circuleeren.

Copernicus deed de ontdekking, dat deze voorstelling een gevolg is van gezichtsbedrog. Wij nemen onze eigene beweging niet waar; wij merken niet, dat de aarde (met ons) door het universum vliegt; en dus schrijven wij de beweging, die we in de sterrenwereld waarnemen niet aan onze planeet, maar aan de andere hemellichamen toe.

Met andere woorden: het wereldbeeld, dat wij vormen, stemt niet overeen met de objectieve werkelijkheid, maar is een masket, in zeker opzicht een voorzinsel, van ons verstand, dat zich door de zintuigen laat „bedriegen“.

Het heelal, liever het zonnestelsel, waarvan wij deel uit maken, is niet geocentrisch (de aarde als middelpunt), maar heliocentrisch (de zon als middelpunt).

Deze natuurkundige ontdekking van Copernicus heeft Kant doorgewerkt en doógetrokken op het gebied der wijsbegeerte.

Niet alleen in de beschouwing van ons planetenstelsel, maar in heel onze wereldbeschouwing, zoo leerde hij, heerscht een dergelijk zelfbedrog. Gelijk onze zintuigen haar eigen constructie aanmerken als bestaande werkelijkheid, zoo beschouwt ons verstand als objectieve werkelijkheid wat feitelijk niets anders is als een voortbrengsel van zijn eigen arbeid. De zintuigen kennen aan de zon een beweging toe, die er niet is. Het verstand schrijft aan de wereld buiten zich toestanden en eigenschappen toe (b.v. ruimte en tijd, oorzaak en gevolg), die niet objectief bestaan.

De kritische wijsbegeerte van Kant verboudt zich dus tot de dogmatische, gelijk de helio-centrische natuurbeschouwing staat tegenover de geocentrische.

Baco noemde zichzelf den Columbus der wijsbegeerte.

Kant had (van zijn standpunt) het recht zich den oertitel: Copernicus der wijsbegeerte, toe te kennen.

B. W.

Correspondentie. — Naar aanleiding van ons antwoord aan J. W., die bezwaard was over ons arge loos zinnetje betreffende Luther, kregen wij enkele brieven. Ook een groot stuk van J. W. zelf. Het gaat niet aan deze stukken te plaatsen. Waar zou het naar toe, als we breede debatten gingen voeren over zulke minimale bijkomstigheden. Voor gedachtenwisseling over de hoofdmak verleen ik gaarne plaats, zoover de schrale ruimte dit toelaat.

B. W.

LITERATUUR EN KUNST.

Antonia Margaretha, De Predikantsvrouw.

Enkele weken geleden werd mij het hier genoemde boek van de in onzen kring goed bekende Schrijfster Antonia Margaretha ter bespreking in ons blad toegezonden.

Nu zich daartoe de gelegenheid voordoet, voldoe ik met bijzonder genoegen aan dit verzoek. Wel behoeft het boek geen introductie meer, omdat het in vele gezinnen reeds een goede bekende zal zijn, maar het verdient ons aller aandacht als een geschrift, dat geheel behoort bij onzen christelijken kring en ons allen iets te zeggen heeft. Want het bespreekt niet slechts het leven van de predikantsvrouw op zichzelf, maar rondom haar als de vrouw des huizes groepeerd 't heel het pastorie-leven, in al z'n vele verhoudingen, die tot de christelijke levensfeer in betrekking staan. Daarom is het boek in den besten zin van het woord christelijke lectuur en voor ieder onzer geschreven.

Van heel groote betekenis is al dadelijk het feit, dat de Schrijfster zelve predikantsvrouw is en door jarenlange ervaring het leven in de pastorie kent, met z'n vele zonnige momenten, met het al te veelvuldig schaduw-zwart ook. Ze is dus geheel in haar onderwerp ingeleefd, staat daarmee in haar eigen levensmilieu, geeft in haar psychologische beschouwen geen waarneming van buiten af, maar zelfanalyse, eigen indruk van zelf-gekende werkelijkheid. Daardoor beschikt haar boek over een van de voornaamste factoren, die voor literaire waarde noodig zijn en wint het aan autoriteit. En ook taal en stijl voldoen aan de daaruit voortvloeiende eischen. De Schrijfster heeft de gave, wat ze te zeggen heeft duidelijk te kunnen formuleren, in vaak piquante vorm en vlotte stijl. Het persoonlijk zit niet alleen in de kennis omtrent de behandelde stof, maar niet minder in de wijze van zeggen, in de dikwijls rake kritiek, de vrijmoedige opmerkingen, de juiste karakteriseringen. Dit alles drukt op het boek een zeker stempel en geeft er betee-

kenis aan, die recht geeft te spreken van literaire waarde.

In een „woord vooraf“ vertelt de Schrijfster hoe het boek is ontstaan, of liever, hoe ze gekomen is tot het schrijven van de artikelen, die in dit boek gebundeld zijn. En wat ze bedoelt te behandelen vat ze aldus samen: „... de positie te bespreken, die de predikantsvrouw heeft in het midden der gemeente, en daarbij niet alleen nadenk te leggen op datgene, waarin de gemeente te kort schiet, maar ook wel degelijk mijn aandacht te wijden aan 't geen deze wel recht van „de vrouw van den dominee“ mag verwachten.“

Men ziet het, 't boek is bestemd voor de predikantsvrouw en voor de gemeente beide en dus voor geheel den christelijken lezers-kring.

De vorm is die der causerie. De Schrijfster spreekt haar persoon, de predikantsvrouw, toe, alsof ze bij haar te visite zit. Deze zeer moeilijke stylisering, moeilijk omdat ze gevaar loopt eentonig te worden en omdat ze uiteraard sterk omgrensd is, is zeer verdienstelijk volgehouden. Wel is ze hier en daar wat gewild, waar de persoonlijk geplaatste opmerking algemeen wordt bedoeld, of is de overgang soms wat geforceerd, als 't gum moet over de predikantsvrouw (b.v. in het hfdst.: „Zoo zijn er“), maar de groote moeilijkheid der „allocutie“ (= aanspraak) stijl is uitstekend overwonnen; de minder goede passages zijn sporadisch. En de directe verdienste is de levendigheid van toon, die iets gemeedelijks heeft, iets van het-onder-ons-zijn.

In 18 korte hoofdstukjes wordt het leven der predikantsvrouw behandeld. 't Begint met „Over het gaan kijken“ als verloofde met den beroepen candidaat, 't eindigt met „De Predikantsweduwe“. Tusschen deze beide uitersten in ligt heel de levensontwikkeling, geschetst in al haar schakeeringen en evoluties. En, wij hier geen sprake is van een verhaal, maar van een doorlopende algemeene beschouwing, heeft de Schrijfster de gelegenheid — en ze benut die ter dege — een schat van opmerkingen te maken, praktische wenken te geven, gevaren te signaleren, fouten te laken, bezwaren weg te nemen. Voorts kan ze, door het voortdurend belichten van de wederzijdsche verhouding: predikantsvrouw-gemeente, wijzen op wederzijdsche rechten en plichten en ook van dit deel van haar taak kwijt zich zij voortreffelijk. Daarom lijkt mij voor beide partijen — als ik ze zoo eens noemen mag — de lectuur van dit boek nuttig en vruchtdragend, vooral om elkaar te leeren verstaan en te waardeeren. Het kan, mits goed gelezen, onnodigen afstand wegnemen eenzijdige, ongewenschte homo-zucht of goed bedoelde maar niet prettige innig tegengaan aan den anderen kant; het doet oortij en openhartig de dikwijls zware zorgen der predikantsvrouw zien, maar ook, het leert de liefde en toewijding van vele gemeenteleden (achter soms zonderling doen) begrijpen — kortom het wijst op den hand der liefde tot Christus en dienovereenkomstig ook tot elkander, die predikantsvrouw en gemeenteleden verbindt en verbinden moet. En dat kan in onzen tijd van individualisme, van zelf-zorg en zelf-zucht, nooit anders dan uitnemend zijn.

Het is natuurlijk niet mogelijk den rijken inhoud der verschillende hoofdstukken te vermelden anders dan met een enkele korte aanduiding. Trouwens, de meeste titels spreken voor zichzelf. Zoo „Nadere Kennismaking“ na „Eerste Indrukken“ als de dagen van intride en bevestiging voorbij zijn en de jong-getrouwde als predikantsvrouw het gewone leven in 't midden der gemeente is begonnen. Of „Onbeschreven rechten“, een eerste bespreking van de zoo juist genoemde verhouding. Dan „Aan den arbeid“ en „Het Vereenigingsleven“, die wijzen op de vele bezigheden, waarmee de predikantsvrouw de gemeente dienen kan (In het laatste genoemde hoofdstuk worden echter stads- en dorps toestanden wel eens verwisseld of homogeen gemaakt.) Een uitnemend stuk lijkt mij „Zusterkrina“, een warm pleidooi voor een zaak, die de uitgesproken sympathie der Schrijfster heeft. Handig wordt in een hfdst.: „Ongevraagd advies“ de voor de pastorie zoo belangrijke diensthoudquaestie behandeld; mogelijk had dit soberder gekund, maar 't is moeilijk zulks uit te maken. Lezenswaard is 't stuk in ieder geval. De twee volgende capitla „Domineeskinderen“ en „Nood in de pastorie“ zijn m.i. de beste van het heele boek. Wie zelf uit een predikantsgezin komt voelt al het ware van wat de Schrijfster over „Domineeskinderen“ zegt, en „Nood in de pastorie“, kiesch maar toch duidelijk genoeg geschreven, legt den vinger op een woedplek in ons kerkelijk leven. Hartelijk stem ik in met wat Antonia Margaretha hier zegt. Er is al dikwijls — en terecht — op gewezen, hoe de eerste christelijke onderwijzers om des beginsels wille gebrek hebben geleden, maar van de stille armoede in menig predikantsgezin werd maar zelden gerept, omdat de predikantsvrouw, vaak met opoffering van haar kleinste geriefeligheden en genoegens, die wist te verbergen voor anderen. Menige moeder van een pastoriegezin heeft zich het noodigste ontzegd om haar kinderen te kunnen opvoeden als „domineeskinderen“ en met een schamel trachtment wonderen gedaan.

naarom me dat ze in dit van de nood Dat zij nie (haar) hand i (den) nood d (niet) ...

De volgende Verhoudingen breidt alles (veranderen v Het slot „D (ang, maar e (lop van 't l (eet) samen

Ik zelde h vooral ook in (stik vinden v (scherpte van (etlijke critie Een enkel-

De pre (brengen, (meren, da (verloren, (had begra (ok maar (de geme (Of:

„H is (dorpelinge (en hun o (deze gevo (hun mond (dat ze het (maar toev

Een proeve (de regels hee (gerige, die (nadsvergader

„Weiger (— doe (waar het (u iets uit (zelf maar (gevallen (man ook

Een stille w (chtige critie (Niet mis (dat een (vank niet (met een (zoutkrulpe

Een aardig (eeskinderen

Als uw (dan heit (hebt de vr (deren over (hun toe t (serviesje (of iets am (de week

Als ge (grooter we (of wat p (thuis te (misschien (ge zult (beter zijn.

(Het woord (hier beter w

Van soort (niet het min (moegen. Ge (constructies (geen portret (aan den ach (te hebben be (Boven elk (motto. Zonde (vermoeden e (zijn. Een van (van het hoof (het motto bov (regels:

... De do (Gebouwen,

W weinig me

Ook — ik (maken — v

„Zoo zijn er (waardeerbare

behoort te v (Schrijfster ee

strument te

Deze kleine (van de waar

De

Haarom mogen we de Schrijfster dankbaar zijn, dat ze in dit boek „vastberaden grijpt“ het touw van de noodklok.

Dat zij niet behoefte „te luiden tot er eelt in haar land is. Laat men nu toonen, dat door der nood de harten niet vercoelt maar veredeld zijn.”

De volgende stukken: „Vergezichten”, „Nieuwe Verhoudingen”, „Bergopwaarts” behandelen in den breedte alles wat samenhangt met beroepen en het veranderen van standplaats.

Het slot „De Predikantsweduwe”, niet een klaagzang, maar een geloofsbied, trekt al de in het verloop van 't boek gegroeide sympathie van den lezer samen.

Ik zeide het reeds, de waarde van dit boek zit vooral ook in de wijze van zeggen. In elk hoofdstuk vinden we opmerkingen, verrassend door hun scherpte van visie, hun pittigen vorm, ook hun oetleefde critiek.

Een enkel voorbeeld ter illustratie:

„De predikantsvrouw heeft vaak een offer te brengen. Zoodra ze echter zegt of laat doorschemeren, dat ze het brengt, heeft het zijn waarde verloren. De teleurstelling, die diep in haar hart had begraven moeten worden, deelt zich, zoo ze ook maar even zichtbaar wordt, mede aan heel de gemeente.

Of:

„Het is verwonderlijk, hoe de oogen van sommige dorpelingen kunnen doordringen tot het onzichtbare, en hun ooren het minste geluid oprangen, als waarden deze gevoelige platen van een gramofoon, terwijl hun monden op dat instrument nog dit voor hebben, dat ze het opgevangene niet alleen zonder opheffen, maar tevens in allerlei variaties kunnen weergeven.”

Een proeve van het piquante, dat dikwijls door de regels heen loopt is het gesprek met een nieuwsgierige, die naar de besprekingen van de kerkmaatsvergadering komt visschen.

„Weiger besluit, ongepaste vragen te beantwoorden door in eens vriendelijk maar flink te zeggen waar het op staat, ongeveer op deze manier: „Wilt u iets uit den kerkeraad weten, dan moet u het zelf maar aan dominees vragen.” In de meeste gevallen zult ge er kunnen bijvoegen, dat nu min ook u met deze zaken onbekend laat.”

Een stille wenk dit laatste, maar tegelijk een doornachtige critiek!

Niet mis ook is de qualificatie:

„dat een vrouw met een muis in den omgang vaak niet behoeft onder te doen voor een dame met een opgevuilde kulf of met onrechte peper-en-zoutkrulpenne.”

Een aardige opmerking uit het hoofdstuk „domineeskinderen” is de volgende:

Als nu kinderen niet graag naar de kerk gaan, dan hebt ge dit goeddeels u zelve te wijten. Ge hebt de verkeerde gewoonte, uw thuisblijvende kinderen over uw afwezigheid te willen troosten door hun toe te staan onder kerktijd met het mooie serviesje of met het formisje te laten spelen, of iets anders heel prettig te laten doen, waar in de week nooit van komt...

Als ge dan niet oppast, zullen ze als ze wat groter worden, juist tegen kerktijd een hoofdpijnje of wat pijn-in-de-buik verzinnen om toch maar thuis te mogen blijven... Al zijn uw kinderen misschien niet ondegender dan die van anderen, ge zult ondervinden, dat ze ook „geen haar” beter zijn.

(Het woordje „laten”, tweemaal herhaald, ware hier beter weggebleven).

Van soortgelijke passages is het boek vol en niet het minst daardoor leest ge steeds met geïnteresse. Ge ziet dan door de vingers minder mooie constructies als deze: „Een bekwaam schilder zal geen portret afleveren, zonder de grootste zorg ook aan den achtergrond van de te maken beeltenis te hebben besteed”.

Boven elk hoofdstuk staat een gedichtje als motto. Zonder vermelding van herkomst, doen ze vermoeden eveneens het werk der Schrijfster te zijn. Een van de beste lijkt mij dat ter inleiding van het hoofdstuk „Nood in de pastorie”. Maar het motto boven „Domineeskinderen” met z'n slot-regels:

... De dochters zijn, als steenen, naar den eisch
Gehouwen, op de hoeken eens paleis”

is weinig meer dan rijmelarij.

Ook — ik ben nu toch bezig aanmerkingen te maken — vind ik den toon van het hoofdstuk „Zoo zijn er” wat al te straf. In haar alleszins waardeerbare bedoeling over dit onderwerp goed gehoord te worden heeft, dunkt mij, de geachte Schrijfster een paar registers van haar goede instrument te veel opengetrokken.

Deze kleine opmerkingen doen evenwel niets af van de waardeering, die ik voor dit boek gevoel.

Het is uit iedere overweging m.i. „goed” en een belangrijke verrijking van onze christelijke lectuur. En niet alleen predikantsvrouwen zullen er wat aan hebben, maar voor ieder, die meeleeft in onzen christelijken kring is het van betekenis.

Moge het vele dankbare lezers vinden. C. T.

UIT DE BUITENLANDSCHE KERKEN.

Een martelaarskerk.

Reeds vroeger schreef ik iets over de Oostenrijksche Protestanten. Het was in de dagen, dat Mevrouw Haberl uit Weenen in ons land vertoefde en hier en daar optrad ten behoeve van haar arbeid onder Weensche meisjes van Protestantischen huize. Nu vond ik daartoe aanleiding in de verschijning van een geschriftje: het Evangelie in Oostenrijk, uitgegeven ten voordeele van de vereeniging „het Evangelie in Oostenrijk”, opgericht te s-Gravenhage 22 Nov. 1922. Het werkje is in onze taal bezorgd door Dr H. W. van der Vaart Smit en uitgegeven bij D. A. Daamen, s-Gravenhage, verkrijgbaar tegen den zeer geringen prijs van f 0.90.

De geschiedenis van het Protestantisme in Oostenrijk is eene lijdensgeschiedenis bij uitnemendheid. Geen kerk heeft wellicht meer te lijden gehad dan deze. Onder geen der Germaansche volkeren heeft de tegenreformatie zoo huisgehouden als in dit thans zoo ongelukkige volk. Doch hoe berooid de toestanden in het tegenwoordige Oostenrijk ook mogen zijn, voor de Protestanten van Luthersche en Gereformeerde belijdenis is in zeer veel opzichten de dag der vrijheid eindelijk na drie eeuwen aangebroken. Schrikkelijk heeft het Habsburgsche huis onder den invloed der Jezuïeten gewoed tegen de Reformatie. In geen der Germaansche landen hebben de Jezuïeten zooveel invloed gehad als in de Oostenrijksche erflanden.

Ik ga thans voorbij aan de geschiedenis van de Gereformeerde en Luthersche Kerk in Hongarije, Bohemen en van die landen, die nu vereenigd zijn in Czecho-Slovakije en Slavonië. Indien wij een kort overzicht in onze taal hadden van het lijden der kerken in die landen in den tram als in dit boekje wordt geboden, dan zou ons dit nog nader kunnen brengen tot de Gereformeerden aldaar. In de gedeelten van het oude Oostenrijk, die thans behooren tot de nieuwe republiek van dien naam, hebben de Lutherschen verre de meerderheid. Naast de ruim twee honderd en vijf en twintig duizend Protestanten van Luthersche belijdenis, staan ruim veertien duizend van de Helvetische of Gereformeerde belijdenis. Nimmer kwamen zooveel overgangen voor uit de Roomsche kerk dan in den laatsten tijd. Trots het tolerantie-edict van Jozef II in 't jaar 1781, en het Protestant-patent van Keizer Frans Jozef II van April 1861, durfden de Roomsche bewindsmannen nog krasse staaltjes van onderdrukking en plagerijen leveren. Het is voor ons niet in te denken wat de Protestanten hebben moeten verduren drie eeuwen lang! En al zijn de omstandigheden waaronder zij thans leven, niet te vergelijken met die der vorige tijden, thans zijn er weer zwaarigheden van anderen aard. Het is den Protestanten, welke opofferingen zij zich ook getroosten, haast onmogelijk hun eigene vrije scholen in stand te houden. Zij moeten die zelf uit eigen middelen onderhouden en tevens door hun belastingpenningen, die van den staat, die toch niets minder dan Roomsche scholen zijn. Het is ongelukkig wat van de predikanten wordt geëischt. Op de scholen moet twee uur godsdienstonderricht worden gegeven; daar echter de kerken en scholen zeer dun zijn gezaaid — slechts vier procent der bevolking is Protestantisch — moet een predikant soms uren met den trein reizen om dat onderwijs te kunnen geven. Daar komt in den tegenwoordigen tijd nog een nieuwe vijand bij, die met geen minder felheid en haat staat tegenover de Evangelischen, dan dit het geval is met de Jezuïeten. Voor weinige jaren rekenden de ongelovigen, de vrijdenkers, de socialist, niet met dat klein getal Evangelischen. Echter in de latere jaren hebben zij verstaan, dat in het geloovige Protestantisme veel meer kracht van tegenstand schuilt tegen de doorvoering van hun beginselen dan in de Roomschen. Daarom zien de Evangelischen deze vinnige vijanden thans ook tegenover zich. Nu bestaat hun kracht niet enkel in verweer maar ook in aanval. Zelfs heeft de Heere hen willen verblijden door het feit, dat zij uit dit schriklijk kamp tot hen zagen overkomen, die zich met de Evangelischen stelden tegenover de ongelovigen. De strijd is in Oostenrijk zwaar, maar het is een zeer hoopvolle. In geen land komen zooveel overgangen voor van Roomschen tot de Evangelischen dan in Oostenrijk. De Los-van-Rome-beweging is niet enkel een politieke beweging, ook

dat Een deel der zich losrukkenden staat vijandig tegenover elke kerk en allen godsdienst. Een ander deel treedt uit door geloofsovertuiging. In geen drie eeuwen kleurde zich de toekomst zoo hoopvol. Echter twee omstandigheden maken de positie der Evangelischen bijzonder moeilijk, het zich schrap zetten en verweeren der Roomschen en der Vrijdenkers, hun niet verborgen haat en openbare, soms brutale tegenwerking, waarbij dan nog de groote economische nood komt, de slechte valuta, waaronder dit volk leeft. Ja een derde omstandigheid maakt noodig, dat zij door hen gesteund worden, die daaraan vroeger niet dachten en in zekeren zin niet behoeften te denken, d.i. Duitschland, kan niet meer helpen. Eeuwen lang heeft de Gustaaf-Adolfvereeniging buitengewoon veel voor Oostenrijk gedaan. Zij kan niet meer doen wat zij voormaals deed. Dan moeten anderen dienst en nog krachtadiger hulp bieden. Een mooie roeping, mij dunkt haast een lang gezocht gelegenheid wordt hier geboden vooral aan die kringen van ons volk, die niet moede worden vooral in geschrifte en met den mond te wijzen op het gevaar, dat er dreigt van Rome. Nu kunnen zij eens met de daad toonen hoe ernstig dat doen gemeend is en hoe krachtadig hun verweer is tegen Rome.

Thans kunnen zij zich op edele wijze wreken. Een oude en vreeselijke vijand terugdringen; lang geplaagden en schrikkelijk verdrukten ter hulpe snellen. Dat behoeven ze nu niet met de pen te doen en niet met woorden. Oostenrijk heeft gelukkig mannen en vrouwen, die dat zelf wel kunnen en het zelf ook doen en mij dunkt op voorbeelden, op edele en op christelijke manier. Mij dunkt, ik behoeft de Haagsche Vereeniging niet te wijzen op de kringen waarin zij, naar stellig mag worden verwacht, nu eens met de daad krachtig zullen worden gesteund in het heerlijk en zoo aanbevelenswaardig werk, dat zij voorstaan. Ook houd ik mij verzekerd, dat het comité, dat aanraking zoekt met gereformeerde groepen en kringen in het buitenland niet zal vergeten, dat er nog eenige duizenden van deze belijdenis zijn in Oostenrijk, bij name in Weenen. Welke macht het Jezuïtisme tot in den oorlog nog in Oostenrijk uitoefende, blijkt ons wel het klaarst uit het feit, dat op verlangen van het „apostolische veldveroordeel” de verschijning werd verboden van een blaadje in oorlogstijd verspreid onder 6000 studenten zonder onderscheid van belijdenis. Wat dit blaadje hield was voortreffelijk. Onder den titel van „het doel van het Christendom” zijn veertig overdenkingen van G. J. Haberl, een Gereformeerde man, de echtgenoot van de bovengenoemde Mevrouw Haberl, verschenen, uitgegeven met steun van een Londensch godsdienstig traktant-genootschap, door den boekhandel van Christelijke jongemannen-vereeniging in Weenen. Uitnemende korte opstellen! Door Rome's invloed mocht het blad waarin o.a. deze stukjes verschenen, niet meer worden verspreid.

Mag ik de Haagsche Vereeniging nog op een groep wijzen, waarin wij verwachten mogen, dat zij grooten steun zal vinden voor haar werk, mij dunkt in den kring, waaruit de stemmen op politiek terrein komen voor de Gereformeerde Staatspartij. Immers wij mogen verwachten, dat haar actie tegen Rome niet alleen van negatief, maar ook van positief karakter zal blijken te zijn.

Moge ook ten bate van Oostenrijk blijken, dat de kracht om te steunen niet worde gebroken en verlamd doordat het geloof aan de „katholiceit der Kerk” in vele kringen niet leeft, althans niet krachtig leeft.

G. KEIZER.

STEMMEN UIT ONZE KERKEN.

Hooggeachte Redactie,

Zou ik nog even plaats mogen vragen voor een nadere opmerking over de stelling van Dr De Moor, dat de georganiseerde gemeente gelijk is aan den kerkeraad?

In „De Reformatie” van de vorige week merkte ik reeds op, dat mij die stelling veel te eng voorkwam, omdat er naast het bijzondere ambt van den kerkeraad ook nog een ander ambt is, n.l. het ambt der geloovigen.

Het komt mij echter bij nader overweging voor, dat we het veel sterker mogen uitdrukken, en wel zóó, dat die stelling principieel onjuist is. De term „georganiseerde gemeente” is de gemeente gedacht als een „organisme”, of nog duidelijker, als een lichaam, waarin alle leden organisch verbonden zijn. Vroeger paste men dat beeld wel op de verhouding tusschen de gemeente en den kerkeraad toe. Men zei dan: gelijk de mensch ziet door het oog en hoort door het oor, zoo kiest de gemeente door het orgaan van den kerkeraad. Dr De Moor heeft bij het formuleren van zijn stelling

De HOFBERG-Orgels

zijn de voornaamste instrumenten van den tegenwoordigen tijd.

Firma A. DE ZEEUW (N. G. Klijn)

•• Rosestraat 42a - Rotterdam ••